Ex. A
30
N.M:S vägledn
Tillf. utst. 1935

MED RESVAGN OCH RISSLA

Svenska turistföreningens och Nordiska museets utställning av äldre tiders reseliv i Nordiska museet
febr. — mars 1935

NORD. MUS. BIBL. STOCKHOLM
NORDISKA MUSEET BIBLIOTEK

Nordiska museets bibliotek

NMiS

vägledn

Ex. A

UTLÅNAS EJ

MED RESVAGN OCH RISSLA

av Ernst Klein

Till firande av Svenska turistföreningens 50-årsjubileum har Nordiska museet velat bidraga genom att i samarbete med Turistföreningen öppna en utställning till belysande av gamla tiders resliv i Sverge. Det som först frapperar vid denna utställning är, vilka möjligheter ett stort museum äger att belysa nästan vilket ämne som helst inom dess verksamhetssfär utan att någon gång medvetet ha varit inriktat på att samla just ur detta ämnes synpunkt. Naturligtvis skulle man kunna leta upp åtskilligt i fråga om resedon som icke finns representerat, men påfallande är, hur allsidig och intressant denna utställning likväl med en kort tids förberedelse kunnat bli.

Likväl ha av rent tekniska skäl gamla tiders förnämsta kommunikationsmedel, resvagnen och segelbåten respektive roddbåten, vilka finnas rikligt representerade i museets samlingar, icke kunnat få mer än en mycket begränsad plats. Den svarta resvagn som står mitt i utställningen, är utvald emedan den är den enda, som kunnat tas in genom utställningens dörrar. Men den är en utmärkt representant för sin art. Denna rymliga kupé tjänade omkring 1840 såsom tjänstevagn för generaltulldirektören vid hans inspektionsresor landet runt. Med sina ordinarie koffertar bakpå och med det från gamla bilder så välkända berget av kappsäckar, hattaskar och allehanda emballage gör den ett vederhäftigt och imponerande intryck av gammal resekomfort. Vid sidan därav te sig allmogens resedon, trillan från Bergslagen och den låga, på skidliknande medar ställda norrbottensrisslan, vida enklare. Och likväl torde dessa typer ha fått uppbära den allra största delen av gångna tiders landsvägstrafik, även när det gällde resande av högre stånd. Risslans inredning med renskinnsfäll i botten, hö och varma restäcken ange dess egenskap av »sovvagn». Den resande låg varmt och ljuvligt nedbäddad, medan skjutskarlen omväxlande satt frampå åkdonet eller sprang för att hålla sig varm. I trillan ligga skinnsäckar, matsäcksskrin och drickeskagge. Inte ens burken med vagnssmörja, som skall hänga på sin givna plats under vagnen, har blivit bortglömd.

Vid samma vägg där trillan är uppställd se vi en liten samling av allmogens enkla resedon. Det är framför allt färdspannar, runda från Västsverige och järnbeslagna, ova-

NORD. MUS. BIBL.

la från landets norra delar. Där finnas mataskar från Sydsverige och de för Östkusten typiska, ur ett trästycke urholkade »slafaten». Här förekomma också några prov på den beväpning, som de resande icke gärna voro utan ännu vid 1800-talets mitt, en pistol eller en bössa med trattformigt vidgad mynning, avsedd att laddas med skrot och synnerligen effektiv mot angripare i mörkret på grund av skottets oerhörda spridning.

I den yttre delen av detta rum utställas de högre klassernas reseffekter, i stort sett från 1600-talet och fram till mitten av 1800-talet. Det är en synnerligen omväxlande samling av koffertar och kappsäckar som här finns att betrakta. Särdeles gammal är korgkofferten, beklädd med läder eller sälskinn. Ett praktfullt exemplar med rika broderier på läderöverdraget torde vara en spansk koffert från 1500-talet. Under 17- och 1800-talen begagnas i Sverige ofta engelska reseffekter, som utmärka sig för solitt och praktiskt utförande. Vid sidan av dessa förekommer dock det järnbeslagna träskrinet i alla möjliga även rätt luxuösa former, vanligen avsedda att passa till en speciell plats på resvagnen. En av 1600-talets mest berömda resande, Bengt Oxenstierna, kallad Resare-Bengt, torde ha varit ägare till en av de präktigast utstyrda av dessa koffertar, som bär Oxenstiernavapnet och hans initialer. Synnerligen vanlig är den runda, med sälskinn helt överklädda kofferten, bruklig ännu i början av 1800-talet. På olika reseffekter lägga vi märke till att alla springor äro skyddade genom löst nedhängande läderremsor, avsedda att leda bort vattnet. Det kunde också behövas, när bagaget fördes på öppna vagnar.

Utomordentligt rolig är den lilla utställningen av reseschatull. Man kunde tydligen icke räkna på några som helst bekvämligheter varken i fråga om toalett- eller skrivbord i gamla tiders gästgivaregårdar. Den som var noga med sin bekvämlighet fick medföra vad han i detta avseende behövde. Även servis till ett mindre frukostmål borde finnas i bagaget. Ett av de utställda schatullen har tydligen tillverkats för en resande arkitekt eller fortifikationsofficer och innehåller utom en fullständig uppsättning av ritmateriel också en rikhaltig attiralj för rakning och andra toalettbestyr. Gustaf Maurits Armfeltz reseschatull visar med sina små läckra silverskrin, sin teservis och diverse annan utrustning att ägaren icke ens på svenska och finska gästgivargårdar ville avstå från ett elegant levnadssätt. Rörande verkar ett med spegel försett ljusgult björkschatull från förra århundradets mitt, vid vilket en resande skådespelare iklätt sig mer eller mindre romantiska skepnader i den svenska landsortens teaterlador. Schatullet är ännu

fullt av olika slags sminker. Enkelt och spartanskt verkar en officers fyrkantiga, brunmålade låda, innehållande de nödvändigaste rakdonen — till vilka hörde minst sex knivar — och, längst ned i botten, vederbörandes avgångsbetyg från Karlberg.

Mitt emot denna schatullmonter äro utställda en del flaskfoder, en likaledes högst nödvändig researtikel. Märkligt är det lilla sexkantiga, järnbeslagna schatullet från 1600-talet med sina enkla flaskor och sin vida, cylindriska bägare. Av etiketterna att döma — de äro dock sannolikt från 1700-talet — har ägaren varit specialist på olika sorters konjak.

Den vägg där flaskfodren stå är eljest ägnad minnena av vårt vägväsen, som ju är både gammalt och förnämligt. På ömse sidor om trappan se vi milstolpar av trä. Andra av järn och sten äro uppställda längre in vid samma vägg. Där hänga likaledes vägtatvlor, avsedda att markera vintervägar som eljest skulle vara svåra att finna, t. ex. »Denne vägh löper till Skogh sn». Enligt en redan 1627 utfärdad förordning skola gästgivarna på skyltar angiva väglängden till närmaste skjutshåll. Flera sådana gästgivaretavlor hänga på den vägg som bildar fasaden till den tillfälligt anordnade gästgiveriinteriören. På denna och angränsande väggar finnas också uppsatta de olika slags »klubbor», träkavlar, tavlor o. s. v., med vilkas hjälp böndernas skjuts- och väghållningsåligganden, snöplogning m. m. reglerades. De äro försedda med utförliga etiketter och ge en utmärkt inblick i en viktig del av det svenska bondesamhällets författning, som delvis går tillbaka till medeltiden.

Titta vi in i gästgivaregårdens interiör, äro vi med ens förflyttade till någon mellansvensk by på 1840-talet. I gästgivaregårdarna fanns vanligen ett gästrum av något förnämligare kvalitet motsvarande salen i en bättre bondgård och prytt med alstren av någon inhemsk dekoratörs enkla konst. Väggmålningarna här härstamma från en bondgård i Östergötland och från samma landskap är också hörnskåpet med sin om innehållet vältaligt vittnande målning, skänkskåpet och den stora klockan. Utmed ena väggen stå två bäddade sängar, den ena av en typ som tycks ha varit vanlig som ett slags »turistsäng» av lättare sort. Så långt har gästgivaren sörjt för de resandes bekvämlighet. Själva ha de kompletterat utrustningen genom att från resvagnen flytta in och ställa upp en elegant ressäng med förhängen, ett skrivschatull och diverse koffetar.

För skildringens äkthet finnas goda bevis i de gästgivariinteriörer som i förstorade fotografiska kopior efter äldre konstärers teckningar pryda väggarna i utställningssalarna utanför. Just på gästgivargårdens yttervägg återges flera

förtjusande resescener av den genialiskt elake gustavianen C. A. Ehrensvärd. Hans livliga men icke fullt så beske efterträdare i nästa generation, Fritz von Dardel, har också bidragit med åtskilliga teckningar liksom för övrigt många målares skissböcker från det tidiga 1800-talet ha skattats för ändamålet.

I ett nedre rum mitt för trappan äro ytterligare en del specialiteter i reselivet representerade. I en dräktmonter se vi herrskap och bondfolk från 1800-talets förra hälft utstyrda i varma, mer eller mindre skrymmande reseplagg. Särskilt ändamålsenlig förefaller en kurir iklädd läderbyxor som gå i ett med skorna och upptill räcka nästan till armhålan. Största platsen i rummet upptages av resesängar av olika slag. Den äldsta, som är lånad från Eskilstuna museum, utgör i nedtaget skick en fyrkantig trälåda av mycket måttlig storlek som dock kan ställas upp till en himmelssäng av 1600-talstyp. Den kallas av ortstraditionen drottning Kristinas resesäng. Praktfull är Karl Pipers säng med bevarade vita sidenförhängen. Denne Karl XII:s trogne tjänare hade tydligen en helt annan uppfattning än sin herre om hur man borde ligga på resor. För övrigt se vi här åtskilliga mer eller mindre praktiska sätt att lösa problemet med den hopfällbara sängen.

På en sidovägg är utställt ett urval av äldre resekartor av vilka ett par, bl. a. en över Sverige och Finland från 1747, äro tryckta på siden. Ett flertal av kartorna äro med sina eleganta graveringar och vackra koloreringar av rent konstnärligt värde och visa på vilken hög ståndpunkt kartografien befunnit sig i Sverige i äldre tid.

I bordsmontrerna äro utställda reselitteratur, pass m. m. Den äldsta resehandboken är från 1703; D. J. Vatky, Schwedischer und teutscher Wegeweiser. Till den hör även en tysk-svensk parlör för de utländska resandenas bruk. En annan resehandbok har tillhört Karl Gustav Tessin. Det är P. A. Lehmanns Die vornehmsten europeischen Reisen, utgiven i Hamburg 1736, en föregångare till Bædecker. Volymen innehåller även en mycket summarisk karta över södra delarna av Svea- och Götaland.

Vi finna även Bjurmans bekanta vägvisare över Sverige med tillhörande kartor från 1760-talet, svenska resehandböcker och kartor från slutet av 1700- och början av 1800-talet m. m.

Den revolutionerande inverkan som ångbåtstrafiken hade på reselivet, finner man kanske bäst illustrerad av den handbok för passagerare med ångfartygen på Mälaren, som är tillägnad Sveriges förste ångbåtsbyggare, Samuel Owen, och utgiven i Stockholm 1825. Öppnandet av Göta kanal hade tydligen också en blomstrande reselitteratur som följd.

Man finner såväl resehandböcker direkt avsedda för kanalfärden som långa graverade kartor och panoramabilder över kanalleden. Yngsta kartan från 1862 är från järnvägarnas genombrottstid men upptar ännu utom järnvägar och ångbåtsleder även diligenser och ridvägar.

I en särkild monter äro utställda pass. Bland dessa märkas icke blott vanliga respass i modern bemärkelse för utlandsresor utan även pass för resor inom landet, såsom t. ex. ett pass från 1736 för en resa mellan Göteborg och Stockholm och ett från 1854, som tillåter lantbrukaren J. F. Öhrvall att resa från Marieholm till Stockholm och åter. Man finner där också passagerarebiljetter för postverkets diligenser, förbudssedlar, hållskjutsbevis, taxa för skjutspengar m. m. En handskriven lista upptar det antal hästar som 1832 »under H. M:t Konungens resa från Carlskrona gagnats från Brastorp till Sillhövda samt därifrån till Stjärntorp, utgörande 2 mils resa» och som upptar hela kavalkaden från hingstridare och löparekärra till betjäntvagnar och packvagnar samt bondskjutsar och som slutar på ett antal av 84 stycken.

Vidare finnes en dagbok för Grams gästgivaregård från 1764, där en del notabla resande äro inskrivna, bl. a. dåvarande ägaren till Skogholms herrgård, baron Wennerstedt.

I rummet äro också en del fotografiska kopior av äldre handteckningar med resemotiv utställda. De äldsta äro hämtade ur den italienske diplomaten Magalottis reseskildring från Sverige 1674. En annan utmärkt resetecknare — förut tämligen okänd ur denna synpunkt — är den store 1700-talsarkitekten Jean Eric Rehn.

Nordisk Rotogravyr
Stockholm 1935